

شاعری
حکایت
سخن
عہد

سرشناسه: حسینی شیرازی، سید علی رضا، ۱۳۹۹-۰-عنوان و نام پدیدآور: اعتبارسنجی احادیث شیعه (زیرساخت‌ها، فرایندها، پیامدها) / سید علی رضا حسینی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی؛ مؤسسه ره gioyan راه امام هادی (ع)، ۱۳۹۷. مشخصات ظاهری: ۷۰۴ ص.

فروخت: «سمت»؛ ۲۱۵۸. الهیات (علوم قرآن و حدیث)؛ ۶۴. شابک: ۹۷۸-۰-۰۰۲۰-۵۶۳-۸

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: S. Alireza Hosseini. Validating the Shi'ite Hadith Frameworks, Processes and Consequences.

یادداشت: کتابنامه.

یادداشت: نمایه.

موضوع: حدیث — علم الرجال — روش شناسی
موضوع: Hadith — Ilm al-Rijal — Methodology

موضوع: احادیث شیعه، Elal al-hadith
موضوع: Hadith (Shiites) — Texts

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی.

The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.

شناسه افزوده: مؤسسه ره gioyan راه امام هادی (ع)

ردہ بندي کنگره: ۱۳۹۷ الف ۴۸۵ ج BP ۱۱/۴

ردہ بندي دبوي: ۲۹۷/۲۶۴

شماره کتابشناسی ملي: ۵۱۵۷۷۲۵

اعتبارسنجی احادیث شیعه (زیرساخت‌ها، فرایندها، پیامدها)
سید علی رضا حسینی شیرازی
و بر ایثار علمی: ظاهر عزیز و کلی
و بر ایثار فنی: مریم ریانی
صفحه آراء: سید علی‌نقی خسروی
سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی و مؤسسه ره gioyan راه امام هادی (ع)

چاب دوم: بهار ۱۳۹۸

تعداد: ۲۰۰۰

صحافی: معین

قیمت شومیز: ۸۵۰،۰۰۰ ریال

در این نوبت چاب قیمت مذکور ثابت است و فروشنده‌گان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمی از این اثر را بدون اجازه ناشران، نشر یا پخش با عرضه یا تکمیل یا تجدید چاب نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل بادگار امام (ره)، رویه روی پسب گاز، کد پستی ۱۴۵۳۶، تلفن: ۰۲-۴۴۲۶۷۰۰، www.samt.ac.ir info@samt.ac.ir @sazman_samty
تهران، خیابان سمهی، نیش رامر، بلاک ۶۰، واحد ۶، تلفن: ۰۲-۸۸۸۶۴۹۱۲-۱۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
خَلَقَ الْجِنَّاتِ وَالْأَرْضَ

وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَىٰ خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَعَلَىٰ أَهْلِ بَيْتِ الطَّاهِرَيْنَ الطَّاهِرِيْنَ الْمَعْصُومِينَ الْمَكْرُومِينَ
وَلَعَنَّ اللَّهُ عَلَىٰ أَعْلَمِهِ لِجَهِنَّمِ مِنَ الْآنِ إِلَىٰ قِيَامِ يَوْمِ الدِّينِ

پیشش به او که خواهد آمد
و غبار از چهره راستین دین،
بر خواهد گرفت ...

این علمای شیعه بودند که گردانمہ (علیہ السلام) جمع می شدند و احکام راز ایشان اخذ می کردند و در اصولی که چهارصد کتاب بوده است، نوشته اند. و آن اصول، بعد در اصول دیگری که این کتب اربعه ماوسایر کتب است، تدوین شده است. و اینها همه باز جمیع علماء و فقهاء شیعه درست شده است.

سخن سمت

نیازگسترده دانشگاه‌ها به متون درسی، به ویژه در رشته‌های علوم انسانی، محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخ‌گویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقاء کیفی و کیفی منابع درسی، از دوباره کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی و مؤسسه علمی فرهنگی امام هادی لایل، کتاب اعتبارسنجی احادیث شیعه (زیرساخت‌ها، فرایندها، پیامدها) را به عنوان کار مشترک به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته علوم قرآن و حدیث و دانشپژوهان حوزوی به عنوان یک اثر مبنایی تدوین شده است. از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، ما را در جهت ارتقاء کیفی کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

فهرست تفصیلی

سخن آغازین	۲۹
آشنایی با مؤلف	۳۵
دیباچه	۳۹
بخش یکم؛ حدیث و چالش‌های فراوری در دوران معاصر	
۱. حدیث، ابزار انتقال آموزه‌ها	۴۷
۲. تعریف دانش رجال	۴۸
۳. انگاره‌های گوناگون در دانش رجال	۴۹
۳-۱. توثیق تمامی راویان	۴۹
۳-۲. تضییف تمامی راویان	۴۹
۳-۳. توثیق برخی راویان و تضعیف گروهی دیگر	۴۹
۴. چالش‌های پیش روی حدیث	۵۰
۴-۱. وجود پُرشمار راویان متهمن به ضعف، کذب، وضع و جعل در میراث حدیثی شیعه	۵۰
۴-۲. وجود راویان فاسدالمذهب در میراث حدیثی شیعه	۵۳
۴-۳. کمی داده‌های تأثیرگذار در شناخت راویان پُر تکرار	۵۹
۴-۴. فراوانی نقل راویان ثقه از راویان ضعیف	۶۱

۴-۵ ناهمسانی روش‌های اعتبارسنجی احادیث شیعه	۶۲
۴-۶ در اختیار نداشتن ابزارها و پیش‌نیازهای تعامل با روایات	۶۳
۴-۷ عدم کلّی نگری به معارف و آموزه‌های دینی؛ از جمله بستر شکل‌گیری و انتقال حدیث	۷۰
۴-۸ نادیده‌انگاری وجود راهبرد حاکم بر فرایند تولید و نشر احادیث شیعی	۷۴
۴-۹ ناآشنایی با حوزه‌های حدیث شیعه و کارکردهای ایجادی و سلبی هر حوزه حدیثی و چگونگی ارتباط حوزه‌ها با یکدیگر	۷۵
۴-۱۰ به‌سادگی گذر کردن از برخی گزارش‌های تخریبی و عدم ارائه تحلیل دقیق و همه جانبه از موضوع گزارش	۷۵
۴-۱۱ بی‌توجهی به مسئولیت حسنه، فراگیر و تأثیرگذار محدثان و تأثیر آن در سالم‌سازی فرایند انتقال احادیث شیعه	۷۶
۴-۱۲ نادیده گرفتن شرایط فرهنگی-اجتماعی دوره‌های گوناگون در انتخاب اولویت‌های عرضه فرهنگ از جانب نهاد امامت	۷۸
۴-۱۳ اختلاف دیدگاه‌های دانشمندان رجالی در توصیف یک راوی	۷۹
۴-۱۴ احساس ناسازگاری میان رفتار عملی گروهی از اصحاب بادیدگاه‌های رجالی گروهی دیگر	۸۲
۴-۱۵ عدم تبیین مفاهیم واژه‌های توصیفی	۸۵
۴-۱۶ ناشناخته بودن مبنای امیانی کلامی دانشیان رجالی	۸۵
۵. اعتبارسنجی قرینه محور به جای اعتبارسنجی راوی محور	۸۶
۶. اعتبارسنجی قرینه محور و کارکرد حدیث	۹۹

بخش دوم: نگاشته‌های کهن اعتبارسنجی و رجالی شیعی

۱. نگاشته‌های نخستین رجالی	۱۰۵
۲. فهرست شیخ طوسی	۱۰۷
۲-۱ کاربست واژه «اصحابنا» و گستره معنایی آن	۱۱۱
۲-۲ راویان غیر شیعی در فهرست شیخ طوسی	۱۱۳
۲-۳ عمل به وعده؟!	۱۱۴
۲-۴ آگاهانیدنی‌های شیخ در فهرست	۱۱۹

شیخ طوسی
 اسناد
 نگاشته‌های
 کهن

۱۱۹	۵-۲ منابع فهرست شیخ طوسی
۱۲۰	۵-۲-۱ منابع اصلی یا مستقیم
۱۲۳	۵-۲-۲ منابع مکمل یا غیرمستقیم
۱۲۴	۳. رجال نجاشی
۱۲۶	۱-۳ آگاهانیدنی‌های نجاشی در رجال
۱۲۷	۱-۳-۱ یادکرد راویان صاحب کتاب
۱۲۷	۱-۳-۲ انتساب کتاب یا کتاب‌هایی به راویان
۱۲۷	۱-۳-۳ یادکرد طریق تا کتاب راویان
۱۲۷	۱-۳-۴ یادکرد مذهب راویان
۱۲۸	۱-۳-۵ یادکرد طبقه راویان
۱۲۹	۱-۳-۶ یادکرد توثیق و تضعیف راویان
۱۳۰	۱-۳-۷ یادکرد میزان استقبال اصحاب از اثر یا آثار حدیثی راوی
۱۳۲	۱-۳-۸ تطبیق عناوین مشترک بر مصداقی و بیزه
۱۳۳	۲-۳ منابع رجال نجاشی
۱۳۳	۲-۳-۱ اجازات و مکاتبات احمدبن علی بن نوح السیرافی
۱۳۸	۲-۳-۲ رجال احمدبن محمدبن سعید، ابن عُقدة
۱۳۸	۲-۳-۳ فهرست شیخ صدوق
۱۳۸	۲-۳-۴ کتاب سعدبن عبدالله
۱۳۸	۲-۳-۵ فهرست حَمَدِ بن زیاد
۱۳۸	۲-۳-۶ رجال کشی
۱۴۰	۴. مقایسه ترجمه چند راوی در فهرست شیخ و رجال نجاشی
۱۴۰	۴-۱ محمدبن عیسی بن عَبَید
۱۴۱	مقایسه این دو ترجمه
۱۴۳	۴-۲ جبیل بن ذَرَاج
۱۴۴	مقایسه این دو ترجمه
۱۴۵	۴-۳ ابو بن نوح بن ذَرَاج
۱۴۶	مقایسه این دو ترجمه

۱۴۷	۴-۴ علی بن مهزیار
۱۴۹	مقایسه این دو ترجمه
۱۵۰	۴-۵ ابوطالب الانباری
۱۵۲	مقایسه این دو ترجمه
۱۵۴	۵. رجال شیخ طوسی
۱۵۵	۶. رجال برقی
۱۵۶	۷. رجال ابن غضائیری
۱۵۶	۱-۷ ساختار رجال ابن غضائیری
۱۵۶	۲-۷ بخش بندی راویان در رجال ابن غضائیری
۱۵۹	۸. رجال کشی
۱۵۹	۱-۸ نویسنده رجال کشی
۱۶۰	۲-۸ ساختار رجال کشی
۱۶۱	۲-۸ گزارش‌های کشی درباره یونس بن عبدالرحمن
۱۶۷	۴-۸ مجاری آگاهی رسانی رجال کشی

بخش سوم: دانشیان رجال و داوری راویان صاحب اثر

۱۷۳	۱. بخش بندی راویان به پُرکار و کمکار
۱۹۴	۲. گونه‌های نقش آفرینی راویان در عرصه انتقال احادیث شیعه: استقلالی و تبعی
۱۹۷	۳. شناخت پدیده استثنای در طرق کتاب‌های رجال و فهرست
۱۹۸	۱-۳ استثنای احادیث برخی از شاگردان راوی صاحب کتاب
۱۹۹	۲-۳ استثنای احادیث برخی از مشایخ راوی صاحب کتاب
۲۰۰	۳-۳ استثنای جزء مشخصی از آثار یا اثر حدیثی راوی صاحب کتاب
۲۰۱	۴-۳ استثنای مفاهیم کلی از آثار یا آثار حدیثی راوی صاحب کتاب
۲۰۳	۴. نمونه‌هایی از تفکیک میان نقش استقلالی و تبعی راویان
۲۱۵	۵. جمع بندی

شیخ طوسی
حکایت‌نامه
استثنای

بخش چهارم: واقعیت‌های حاکم بر فرایند اعتبارسنجی حدیث از عصر حضور تا زمان پیدایش نگاشته‌های اعتبارسنجی	۱۲۹
۱. چرا بی رویکرد دانشیان رجال به راویان صاحب اثر	۱۲۹
۲. بازخوانی وضعیت فرهنگی شیعیان در ابتدای امامت امام باقر علیهم السلام	۲۳۶
۳. همگام با قرآن در پی ریزی طرحی فراگیر برای هدایت نسل‌های پس از پیامبر علیهم السلام	۲۳۸
۴. پیامبر اکرم علیهم السلام آخرین پیامبر؛ و قرآن کریم، آخرین کتاب	۲۳۹
۵. خطاب جهان‌شمول و همیشگی قرآن	۲۳۹
۶. فروگذار نکردن قرآن در بین نیازهای هدایت	۲۴۰
۷. پیراسته بودن قرآن از هرگونه آموزه غیر الهی	۲۴۰
۸. رهیابی به نور ایمان و پایداری اینها، پیامد هدایت پذیری از قرآن	۲۴۲
۹. چگونگی بهره‌گیری از میت‌های قرآنی	۲۴۴
۱۰. رابطه دوسویه پیامبر علیهم السلام و مخاطبان قرآن	۲۴۵
۱۱. وظایف مخاطبان قرآن در برابر پیامبر	۲۴۷
۱۲. نگاهی به آنچه گذشت و پرسشی دیگر	۲۵۱
۱۳. بازخوانی هشدارهای اهل بیت علیهم السلام	۲۶۷
۱۴. جمع‌بندی	۲۷۷
۱۵. مدیریت فرهنگی نهاد امامت	۲۷۷
۱۶. گام‌های مدیریت فرهنگی نهاد امامت	۲۷۸
۱۷. ۱- گام نخست: گفتمان ترغیب به دانش‌اندوزی دینی و پیدایش راویان کوشش و فرهنگ‌گستر	۲۸۰
۱۸. ۲- گام دوم: نگارش یافته‌های دین‌شناسی	۲۹۲
۱۹. ۳- ۱- دستور به نگارش	۲۹۴
۲۰. ۲- ۲- پاسداری از نگاشته‌ها	۲۹۵
۲۱. ۳- ۲- اعراب‌گذاری برای استفاده هرچه بهتر	۲۹۵
۲۲. ۴- ۲- نشر و گسترش و به ارث گذاشتن	۲۹۵
۲۳. ۵- ۳- گام سوم: درس گرفتن نگاشته‌های حدیثی از نگارندگان	۲۹۶

۴-۴. پیامدهایی چند از تکیه بر نگاشته‌ها	۳۰۵
۴-۴-۱. افزایش توان دین‌شناسی فرهیختگان جامعه شیعی	۳۰۶
۴-۴-۲. تجدیدنظر در داوری‌های بیشین با تکیه بر نقد محتوایی آثار راویان	۳۰۷
۴-۴-۳. توان پاسخ‌گویی به نیازهای نوپیدا در عرصه جامعه دینی	۳۰۹
۴-۴-۴. نتیجه‌گیری	۳۱۳
۹. چرا بی نقل حدیث از امام <small>علیهم السلام</small>	۳۱۴
۱۰. عوامل تأثیرگذار بر رفتار عملی اصحاب در پیدایش مفاهیم حکایتگر توثیق و تضعیف	۳۲۱
۱۰-۱. به خطر افتادن استمرار حیات جامعه شیعی	۳۲۰
۱۰-۱-۱. چندگانه‌گویی آموزه‌ها	۳۲۳
۱۰-۱-۲. سکوت و کتمان در بیان آموزه‌ها	۳۲۶
۱۰-۲. اختلاف باورهای کلامی اصحاب با یکدیگر	۳۳۵
۱۰-۳. یکسان نبودن توان اندیشه‌ورزی اصحاب	۳۴۲
۱۰-۴. پیدایش جریان انحرافی غلو	۳۴۴
۱۰-۴-۱. ویزگی‌های جریان انحرافی غلو	۳۴۸
۱۰-۴-۲. راهکارهای نهاد امامت در مبارزه با جریان انحرافی غلو	۳۵۴
۱۰-۴-۳. اظهار بیزاری از این گروه و باورهای آن‌ها	۳۵۴
۱۰-۴-۴. دستور به فاصله‌گیری کامل اصحاب از این جریان	۳۵۶
۱۰-۴-۵. ارائه فهرستی از راویان قابل اعتماد	۳۵۶
۱۰-۴-۶. راهکارهای اصحاب در مبارزه با جریان انحرافی غلو	۳۶۳
۱۰-۴-۷. رجوع به امام <small>علیهم السلام</small> برای دریافت آموزه‌های دینی	۳۶۴
۱۰-۴-۸. رجوع به اصحاب مورد اعتماد امام <small>علیهم السلام</small> برای دریافت آموزه‌های دینی	۳۶۴
۱۰-۴-۹. عرضه احادیث مشکوک به امام <small>علیهم السلام</small>	۳۶۸
۱۰-۵. جمع‌بندی	۳۷۱
۱۱. عوامل ضعف راویان	۳۷۲
۱۱-۱. غلو	۳۷۲
۱۱-۲. وضع حدیث	۳۷۳

۳۷۴	۱۱-۳ فساد مذهب
۳۷۵	۱۱-۴ تخلیط
۳۷۸	۱۱-۵ اضطراب الفاظ یا فساد الفاظ
۳۷۸	۱۲-۶ چیستی مفهوم «ضعف» از نگاه پیشینیان
۳۷۹	۱۲-۱ برشماری چند شاهد
۳۸۰	۱۲-۱-۱ محمدبن سنان
۳۸۱	۱۲-۱-۲ محمدبن اوزة
۳۸۲	۱۲-۱-۳ سُلَيْمَان دِيلْمِي وَبَرْسَرْش
۳۸۲	۱۲-۱-۴ عَمَارِبْنِ مُوسَى سَابَاطِي
۳۸۳	۱۲-۱-۵ وَهْبِبْنِ وَهْبٍ، أَبُو الْبَخْرِي
۳۸۳	۱۲-۱-۶ عَلَى بْنِ حَدِيد
۳۸۴	۱۲-۱-۷ مُحَمَّدِبْنِ عَبْدِاللهِ، أَبُو الْمُفْضَلِ شَيْبَانِي
۳۸۴	۱۲-۱-۸ حَسْنِبْنِ مُحَمَّدِبْنِ يَحْيَى عَلَوِي
۳۸۵	۱۲-۱-۹ اَحْمَدِبْنِ هَلَالِ كَرْخِي
۳۸۶	۱۲-۱-۱۰ اَبْرَاهِيمِبْنِ اسْحَاقِ اَحْمَرِي
۳۸۷	۱۲-۱-۱۱ حَسْنِبْنِ مُحَمَّدِبْنِ سَهْلِ نُوفَلِي
۳۸۷	۱۲-۱-۱۲ حَسْنِبْنِ رَاشِدِ طَفَلَوِي
۳۸۷	۱۲-۲ درنگی سودمند
۳۹۳	۱۳-۱ غلو، مهم ترین عامل تضعیف روایان شیعه
۳۹۵	۱۳-۱-۱ روایان تضعیف شده پُرتکار
۳۹۵	۱۳-۱-۲ سهول بن زید
۳۹۵	۱۳-۱-۳ محمدبن عیسی بن عبید
۳۹۵	۱۳-۱-۴ محمدبن خالد برقی
۳۹۷	۱۳-۱-۵ مفضل بن صالح
۳۹۷	۱۳-۱-۶ محمدبن علی ابوشینه
۳۹۸	۱۳-۱-۷ جابرین یزید جعفی

۳۹۹	۸-۱-۱۳ عمر بن شمر جعفی
۳۹۹	۹-۱-۱۳ عبدالله بن عبدالرحمٰن اصم
۳۹۹	۱۰-۱-۱۳ محدثین حسن بن شمون
۴۰۰	۱۱-۱-۱۳ مفضل بن عمر جعفی
۴۰۰	۱۲-۱-۱۳ ابراهیم بن اسحاق احرمی
۴۰۰	۱۳-۱-۱۳ سلمة بن خطاب
۴۰۱	۱۴-۱-۱۳ نتیجه گیری
۴۰۱	۱۳-۲-۱۳ نخستین راویان تضعیف شده
۴۰۱	۱-۲-۱۳ ابان بن ابی عیاش
۴۰۲	۲-۲-۱۳ منیرة بن سعید
۴۰۲	۳-۲-۱۳ ابوالخطاب
۴۰۲	۴-۲-۱۳ جماعة بن سعد صانع
۴۰۳	۵-۲-۱۳ جدرة بن مغيرة طائی
۴۰۳	۶-۲-۱۳ یونس بن طبيان
۴۰۳	۷-۲-۱۳ بزید صانع
۴۰۳	۸-۲-۱۳ مفلی بن خنیس
۴۰۴	۹-۲-۱۳ نتیجه گیری
۴۰۴	۱۳-۲-۱۳ دیگر راویان تضعیف شده
۴۰۴	۱-۳-۱۳ ابراهیم بن یزید مکفوف
۴۰۴	۲-۳-۱۳ احمد بن حسین بن سعید
۴۰۵	۳-۳-۱۳ احمد بن علی أبوالعباس رازی
۴۰۵	۴-۳-۱۳ احمد بن محمد سیاری
۴۰۶	۵-۳-۱۳ امیة بن علی قیسی
۴۰۶	۶-۳-۱۳ جفرین محمد بن مالک فزاری
۴۰۶	۷-۳-۱۳ حسن بن علی بن ابی عثمان
۴۰۷	۸-۳-۱۳ حسین بن احمد منقري
۴۰۷	۹-۳-۱۳ خلف بن محمد ماوردی

شایخ
کلام
سنت
عہد

٤٠٧	١٣-٢-١٠ خیری بن علی طحان
٤٠٨	١٣-٢-١١ داودین کبیر رقی
٤٠٨	١٣-٢-١٢ طاهر بن حاتم قزوینی
٤٠٨	١٣-٢-١٣ عبدالرحمن بن ابی حقاد کوفی
٤٠٩	١٣-٢-١٤ عبدالرحمن بن احمدین نهیک
٤٠٩	١٣-٢-١٥ عبدالرحمن بن کثیر هاشمی
٤٠٩	١٣-٢-١٦ عبدالله بن بکر ارجانی
٤١٠	١٣-٢-١٧ عبدالله بن بحر
٤١٠	١٣-٢-١٨ عبدالله بن حکم ارمی
٤١٠	١٣-٢-١٩ عبدالله بن خداش
٤١٠	١٣-٢-٢٠ عبدالله بن سالم صیرفی
٤١٠	١٣-٢-٢١ عبدالله بن قاسم حارثی
٤١١	١٣-٢-٢٢ عبدالله بن قاسم حضرمی
٤١١	١٣-٢-٢٣ علی بن حسان هاشمی
٤١١	١٣-٢-٢٤ علی بن عباس جزادی
٤١٢	١٣-٢-٢٥ علی بن عبدالله بن عمران مخزومی
٤١٢	١٣-٢-٢٦ قاسم بن حسن بن علی بن یقطین
٤١٢	١٣-٢-٢٧ قاسم بن ریبع صحاف
٤١٣	١٣-٢-٢٨ محمدبن بحر رهنه
٤١٣	١٣-٢-٢٩ محمدبن جمهور عیمی
٤١٣	١٣-٢-٣٠ محمدبن حسین صائغ
٤١٤	١٣-٢-٣١ محمدبن سلیمان دیلمی
٤١٤	١٣-٢-٣٢ محمدبن عبدالله بن مهران
٤١٤	١٣-٢-٣٣ محمدبن موسی بن عیسی همدانی
٤١٥	١٣-٢-٣٤ محمدبن نصر نیری
٤١٥	١٣-٢-٣٥ معلی بن راشد بصری
٤١٥	١٣-٢-٣٦ منخل بن جمیل اسدی

۴۱۶	۳۷-۳-۱۳ موسی بن جعفر کمیدانی
۴۱۶	۳۸-۳-۱۳ موسی بن سعدان حناط
۴۱۶	۳۹-۳-۱۳ میاح مدائی
۴۱۶	۴۰-۳-۱۳ یوسف بن سخت بصری
۴۱۷	۴۱-۳-۱۳ یوسف بن یعقوب چفی
۴۱۷	۴۲-۳-۱۳ نتیجه‌گیری
۴۱۸	۱۴. نهذیرفتی بودن تضعیفات مبتنی بر غلو
۴۱۸	۱- دلیل یکم: مبتنی بودن این تضعیفات بر زیرساخت‌های کلامی
۴۲۱	۲- دلیل دوم: مخالفت امام علی با برخی از تضعیفات مبتنی بر غلو
۴۲۳	۳- قرینه یکم: مخالفت نجاشی با برخی از تضعیفات مبتنی بر غلو
۴۲۳	۱-۳-۱۴ محمدبن اورمه قمی
۴۲۶	۲-۳-۱۴ حسین بن عبیدالله بن سهل
۴۲۶	۳-۳-۱۴ محمدبن بحر الرُّهْنَی
۴۲۶	۴-۳-۱۴ حسین بن یزید التوفی
۴۲۷	۵-۳-۱۴ علی بن محمد قاسانی
۴۲۷	۴- قرینه دوم: مخالفت این غضائری با برخی از تضعیفات مبتنی بر غلو
۴۲۷	۱-۴-۱۴ محمدبن اورمه قمی
۴۲۸	۲-۴-۱۴ احمدبن الحسین بن سعید
۴۲۹	۱۵. چیستی مفهوم «وثاقت» از نگاه پیشینیان
۴۲۹	۱- مفهوم لغوی وثاقت
۴۳۳	۲- وثاقت مطلق و درون‌مایه‌های آن
۴۳۳	۱-۲-۱۵ صحت مذهب
۴۳۵	۲-۲-۱۵ راستگویی و امانتداری در نقل
۴۳۷	۳-۲-۱۵ درستی درون‌مایه‌های حدیثی
۴۳۹	۴-۲-۱۵ پذیرش احادیث منفرد
۴۴۵	۵-۲-۱۵ پایبندی عملی به شریعت
۴۴۷	۶-۲-۱۵ نتیجه‌گیری

انتشارات
 اسلامی
 ایران

۴۴۷	۳- وثاقت مقید و گونه‌های آن	۱۵
۴۴۸	۱- راویان برخوردار از چند جنبه علمی	۱۵
۴۴۹	۲- راویان دارای ارتباط تنگاتنگ حدیثی با عامة	۱۵
۴۵۰	۳- راویانی همراه با پیرایه‌های اتهام و ابهام	۱۵
۴۵۲	۴- راویان دارای مشایخ حدیثی ضعیف	۱۵
۴۵۳	۵- راویان ثقة بی بهره از صحت مذهب	۱۵
۴۵۴	۶- جمع‌بندی	۱۵
۴۵۴	۱۶. فقه‌مداری، مهم‌ترین عامل توثیق راویان شیعی	
۴۵۵	۱- نخستین گروه از راویان توثیق شده	۱۶
۴۵۶	۱- گزارش‌های جمی	۱۶
۴۶۲	۲- گزارش‌های فردی	۱۶
۴۶۴	۳- نتیجه‌گیری	۱۶
۴۶۵	۲- توثیق شدگان از اصحاب امام صادق <small>علیه السلام</small>	۱۶
۴۶۵	۱- ثابت بن شریح	۱۶
۴۶۵	۲- حماد بن عیسی	۱۶
۴۶۵	یکم: رابطه راوی حماد بن عیسی با امام صادق <small>علیه السلام</small>	
۴۶۶	دوم: وثاقت حماد بن عیسی	
۴۶۶	سوم: کتاب‌های حماد بن عیسی	
۴۶۷	۳- رفاعة بن موسی	۱۶
۴۶۷	۴- ربیعی بن عبدالله	۱۶
۴۶۸	واثقت ربیعی بن عبدالله و رابطه راوی با امام صادق <small>علیه السلام</small>	
۴۶۸	رابطه راوی ربیعی و فضیل بن یسار	
۴۶۸	کتاب ربیعی بن عبدالله	
۴۶۹	ربیعی و کتاب الراہب والراہیة	
۴۷۰	۵- سعید بن ابی الجهم قابوسی	۱۶
۴۷۱	۶- عبدالله بن سنان	۱۶
۴۷۱	۷- عبدالله بن مسکان	۱۶

۴۷۲	۸-۲- عمر بن محدبن بزید، بنیاع سابری	۱۶
۴۷۳	۹-۲- غیاث بن ابراهیم تمیمی	۱۶
۴۷۴	۱۰-۲- معاویه بن وهب	۱۶
۴۷۵	۱۱-۲- منصور بن حازم بجلی	۱۶
۴۷۶	۱۲-۲- مسعدة بن زیاد ربیعی	۱۶
۴۷۷	۱۳-۲- مشعل بن سعد اسدی	۱۶
۴۷۸	۱۴-۲- وهب بن حفص جریری	۱۶
۴۷۹	۱۵-۲- یحیی بن علیم کلبی	۱۶
۴۸۰	۱۶-۲- یعقوب بن سالم احمر	۱۶
۴۸۱	۳- نتیجه‌گیری	۱۶
۴۸۲	۱۷- پذیرفتنی بودن توثیقات دانشمندان رجالی	
۴۸۳	۱- پذیرش توثیقات بر پایه حجتیت بیته (خبر عدلين)	۱۷
۴۸۴	۲- پذیرش توثیقات بر پایه حجتیت قول اهل خبره	۱۷
۴۸۵	۳- پذیرش توثیقات بر پایه حجتیت خبر تقه در موضوعات	۱۷
۴۸۶	۴- پذیرش توثیقات بر پایه حجتیت ظن در ظرف انسداد	۱۷
۴۸۷	۵- پذیرش توثیقات بر پایه اطمینان به وثاقت راوی	۱۷
۴۸۸	۱۸- نتیجه‌گیری	

پیوست یکم: بازخوانی گزارش دس و تحریف غالیان در پوتو کارکرد فرهنگی نهاد امامت

۴۹۷	۱. بازخوانی دوگزارش ۴۰۱ و ۴۰۲ از رجال کشی	
۵۰۱	۲. رویکردهای گوناگون به این دوگزارش	
۵۰۱	۱-۲ رویکرد نخست: پذیرش اثر تخریبی این دوگزارش	
۵۰۶	۲-۲ رویکرد دوم: تلاش در کاستن از نتایج زیان‌بار این دوگزارش	
۵۰۸	۳. پیامدهای این دوگزارش	
۵۰۸	۱-۳ ناتوان شمردن اصحاب در بازشناسی و فرق‌گذاری میان آموزه‌های صحیح و غالیانه	
۵۰۹	۲-۳ پذیرش بی‌چون و چرای محتوای کتاب‌ها	

شناخت
الحالات
استنادی
کنندگان

۳-۳ عدم موضع‌گیری مناسب از سوی امام صادق و امام کاظم <small>علیهم السلام</small> و اصحاب، در برابر این جریان	۵۰۹
۴-۳ تأثیرگذاری آموزه‌های غالیانه بر رفتار عملی اصحاب	۵۱۰
۵-۳ نبود نسخه‌های پیراسته از جمل و تحریف در میان اصحاب	۵۱۰
۶-۳ عدم عرضه حدیث و نگاشته‌های حدیثی بر امام و اصحاب موردوثوق	۵۱۱
۷-۳ نقش پرنگ یونس بن عبدالرحمن در انتقال میراث حدیثی شیعه	۵۱۱
۸-۳ اتصال سند بسیاری از روایات تا پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله و سلم</small>	۵۱۲
۴. اثبات ناراستی این دوگزارش	۵۱۲
۱-۴ ناهمگونی آموزه‌های غالیانه با آموزه‌های صحیح (رد پیامد نخست)	۵۱۲
۲-۴ نقد محتوایی، معیار اصلی در پذیرفتن یا نپذیرفتن کتاب‌ها (رد پیامد دوم)	۵۱۴
۳-۴ موضع‌گیری امام صادق و امام کاظم <small>علیهم السلام</small> و اصحاب در برابر جریان انحرافی غلو (رد پیامد سوم)	۵۱۷
۴-۴ اظهار بیزاری از غالیان و آموزه‌های آن‌ها	۵۱۷
۵-۴ امر به فاصله‌گیری اصحاب از این جریان	۵۱۸
۶-۴ ارائه فهرستی از روایان موردوثوق برای اخذ معارف	۵۱۹
۷-۴ فقه‌مداری و پایبندی به شریعت، مهتمترین ویژگی اصحاب سرشناس (رد پیامد چهارم)	۵۲۰
۸-۴ میزان استقبال اصحاب از کتاب‌های نگاشته شده در عصر صادقین <small>علیهم السلام</small> (رد پیامد پنجم)	۵۲۲
۹-۴ عرضه حدیث و نگاشته‌های حدیثی بر امام و اصحاب موردوثوق (رد پیامد ششم)	۵۲۷
۱۰-۴ عرضه حدیث بر امام	۵۲۹
۱۱-۴ عرضه نگاشته‌های حدیثی بر امام	۵۳۳
۱۲-۴ عرضه حدیث بر راوی دیگر	۵۳۴
۱۳-۴ نقش کمرنگ یونس بن عبدالرحمن در میراث حدیثی شیعه (رد پیامد هفتم)	۵۳۴
۱۴-۴ چشمگیر نبودن روایاتی با اتصال سند تا پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله و سلم</small> (رد پیامد هشتم)	۵۳۵
۵. نتیجه‌گیری	۵۳۶

پیوست دوم: بازخوانی میراث امامتی سه تن از راویان متهم به غلو	
۱. راهیابی احادیث راویان ضعیف به میراث حدیثی شیعه	۵۳۹
۲. بازشناسی شخصیت سهل بن زیاد	۵۴۱
۱- سهل بن زیاد از نگاه احمدبن محمدبن عسی	۵۴۲
۲- سهل بن زیاد در نگاه فضل بن شاذان	۵۴۳
۳- ابن ولید و سهل بن زیاد	۵۴۴
۴- سهل بن زیاد از نگاه ابن خضائی	۵۴۵
۵- نجاشی و سهل بن زیاد	۵۴۵
۶- شیخ طوسی و چگونگی نگاه به سهل بن زیاد	۵۴۵
۷- نتیجه‌گیری	۵۴۶
۸- میراث امامتی سهل بن زیاد	۵۴۶
۹- خالی بودن زمین از حجت‌الهی	۵۴۶
۱۰- باشتنگی امامت یکی از دو نفر باقیمانده بر روی زمین	۵۵۰
۱۱- برخورداری امامان از علم تمام پامبران و فرشتگان	۵۵۳
۱۲- امامان، گنجینه علم خداوندی	۵۵۷
۱۳- فزونی یابی دانش امامان	۵۶۴
۱۴- آگاهی امامان از آنچه در آسمان هاست	۵۶۶
۱۵- گشایش یک میلیون در علم بر روی امیر المؤمنین علیه السلام	۵۶۹
۱۶- ائمه علیهم السلام، ستون‌های استوار زمین	۵۷۶
۱۷- ناپذیرش اعمال بدلون ولایت اهل بیت علیهم السلام	۵۸۳
۱۸- پیمان گرفتن از شیعیان در عالم ذر برولایت	۵۸۸
۱۹- وجوب اطاعت از امامان علیهم السلام	۵۸۹
۲۰- تأویل برخی آیات قرآن	۵۹۲
۲۱- جمع‌بندی	۵۹۴
۲۲- بازشناسی شخصیت محمدبن سنان زاهری	۵۹۵
۲۳- ایوب بن نوح و محمدبن سنان	۵۹۵
۲۴- محمدبن سنان از نگاه فضل بن شاذان	۵۹۶

۵۹۹	۳-۳ نگاه کشی به محمدبن سنان
۶۰۰	۴-۴ محمدبن سنان در نگاه ابن ولید
۶۰۰	۵-۵ محمدبن سنان و ابن غضائیری
۶۰۱	۶-۶ نجاشی و نگاه او به محمدبن سنان
۶۰۱	۷-۷ شیخ طوسی و محمدبن سنان
۶۰۲	۸-۸ نتیجه‌گیری
۶۰۲	۹-۹ میراث امامتی محمدبن سنان
۶۰۲	۱۰-۹-۳ بایستگی امامت یکی از دو نفر باقیمانده بر روی زمین
۶۰۳	۲-۹-۳ تساوی ائمه و پیامبران <small>علیهم السلام</small> در بایستگی اطاعت از ایشان
۶۰۶	۳-۹-۳ ائمه <small>علیهم السلام</small> ، ستون‌های استوار زمین
۶۰۶	۴-۹-۳ آکاهی امامان از هر آنچه در زمین و آسمان هاست، و هر آنچه بوده و خواهد بود
۶۰۸	۱۰-۳ جمع‌بندی
۶۰۸	۴. بازشناسی شخصیت محمدبن علی ابوسُمینه
۶۰۸	۱-۴ ابوسُمینه از نگاه فضل بن شاذان
۶۰۹	۲-۴ احمدبن محمدبن عیسی و ابوسُمینه
۶۰۹	۳-۴ نگاه کشی به محمدبن علی ابوسُمینه
۶۱۰	۴-۴ ابوسُمینه در نگاه ابن ولید
۶۱۱	۵-۴ ابوسُمینه و ابن غضائیری
۶۱۱	۶-۴ نجاشی و ابوسُمینه
۶۱۱	۷-۴ ابوسُمینه از نگاه شیخ طوسی
۶۱۱	۸-۴ نتیجه‌گیری
۶۱۱	۹-۴ باورهای امامتی محمدبن علی ابوسُمینه
۶۱۲	۱-۹-۴ خالی نبودن زمین از حجت‌الله
۶۱۳	۲-۹-۴ سینه‌های امامان <small>علیهم السلام</small> ، جایگاه قرآن
۶۱۷	۳-۹-۴ عرضه اعمال بر امیر المؤمنین <small>علیهم السلام</small>
۶۲۰	۴-۹-۴ ائمه <small>علیهم السلام</small> ، ستون‌های استوار زمین
۶۲۰	۱۰-۴ جمع‌بندی

۶۲۱	۵. نتیجه‌گیری
پیوست سوم: تعارض جرح و تعدیل یا ناسازگاری توثیق و تضعیف	
۶۲۵	۱. تعارض جرح و تعدیل، نیازمند واکاوی دوباره
۶۲۷	۲. راهکارهای رایج در چاره‌گری تعارض جرح و تعدیل
۶۲۷	۲-۱. مقدم داشتن همیشگی جرح بر تعدیل
۶۲۹	۲-۲. مقدم داشتن همیشگی تعدیل بر جرح
۶۳۰	۲-۳. مقدم داشتن قول دارای قائل بیشتر
۶۳۰	۲-۴. مقدم داشتن قول دارای ترجیح
۶۳۳	۳. کاستی‌های این چهار مبدأ
۶۳۴	۴. بایسته‌های بحث تعارض توثیق و تضعیف
۶۳۴	۴-۱. تحلیل مفهومی واژگان و ثابت و ضعف و درک نقطه اشتراک و اختلاف آن‌ها
۶۳۵	۴-۲. عدم نقش ایجابی یا سلبی اصلاح العدالة در توثیق و تضعیف روایان
۶۳۷	۴-۳. روایان صاحب اثر، موضوع احکام دانشمندان رجالی
۶۳۸	۴-۴. اجتهادی بودن بخشی از احکام دانشمندان رجالی
۶۳۹	۴-۵. تأثیر گسترده‌دانش اندیشمند رجالی در حکم به توثیق و تضعیف
۶۴۰	۴-۶. هم روزگار نبودن دانشمند رجالی با روایی توصیف شده
۶۴۰	۴-۷. کانون انعقاد تعارض
۶۴۱	۵. جایگاه تعارض
۶۴۱	۶. گونه‌های تعارض توثیق و تضعیف
۶۴۲	۶-۱. تعارض توثیق با نقل از ضعفا
۶۴۳	۶-۲. تعارض تضعیف با قرارگیری روایی در طریق نقل کتاب روایی دیگر
۶۴۴	۶-۳. تعارض توثیق و تضعیف به گونه مطلق
۶۴۴	۶-۴. تعارض توثیق و تضعیف به گونه مقید
۶۴۴	۶-۵. تعارض توثیق مطلق با تضعیف مقید
۶۴۵	۶-۶. تعارض توثیق مطلق بارمی به غلو
۶۴۵	۶-۷. تعارض توثیق مطلق یا مقید با إکثار از ضعفا

۶۴۵	۶-۸- تعارض توثیق مطلق یا مقید با تضعیف همراه با دلیل
۶۴۶	۶-۹- تعارض توثیق مدلل با تضعیف مدلل
۶۴۸	۶-۱۰- تعارض توثیق و تضعیف با بیان ویژگی‌های محتوایی
۶۴۸	۶-۱۱- تعارض توثیق مطلق با تضعیف مؤکد
۶۴۸	۶-۱۲- تعارض توثیق عملی با تضعیف عملی
۶۴۹	۷- راهکارهای چاره‌گری گونه‌های تعارض بر اساس مبانی پذیرش دیدگاه دانشمند رجالی
۶۵۰	۷-۱- راهکار چاره‌گری تعارض برابر با مبنای حجتیت خبر عدین
۶۵۰	۷-۲- راهکار چاره‌گری تعارض برابر با مبنای حجتیت قول اهل خبره
۶۵۰	۷-۳- راهکار چاره‌گری تعارض برابر با مبنای حجتیت خبر نقه در موضوعات
۶۵۱	۷-۴- راهکار چاره‌گری تعارض برابر با مبنای حجتیت طن در ظرف انسداد
۶۵۱	۷-۵- راهکار چاره‌گری تعارض برابر با مبنای اطمینان به وثاقت راوی

فهرست‌ها

۶۵۵	فهرست منابع
۶۶۵	فهرست آیات
۶۷۱	فهرست روايات
۶۸۷	فهرست کتب

سخن آغازین

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وآلها الطاهرين
تأكيد قرآن كريم بر اطاعت از رسول خدا ﷺ ونقش این اطاعت در هدایت
امّت و رسیدن به مقام قرب الهی، خبر از جایگاه بی بدیل سنت پیامبر
گرامی اسلام ﷺ در کنار قرآن کریم می دهد. به دلالت روایات متواتر و
مورد اتفاق فریقین چون حدیث نقلین، شیعه امامیه استمرار این سنت را در
سنت ائمه علیهم السلام می داند و قول و فعل و تقریر ایشان را عدل قرآن کریم و منبع
دین به شمار می آورد.

محنت‌ها و حوادث پس از رسول خدا ﷺ مشکلات بزرگی را در مسیر
ثبت و انتقال سنت رسول الله و اوصياء او صلوات الله عليهم اجمعین پدید آورد.
أهل بیت علیهم السلام با محدودیت‌ها و موانع بی شماری مواجه شدند، به نحوی که
شیعیان به فقر فرهنگی و نیاز علمی شدیدی گرفتار آمدند. مجاهدت و
هدایت امامان علیهم السلام بود که شیعیان را تا بدانجا بهره‌مند و مستغفی کرد که
دیگر مردمان در دانش دین نیازمند آنان شدند. راویان احادیث با تحمل
دشواری‌ها و مرارت‌های فراوان، این میراث ارزشمند حدیثی را به
نسل‌های بعد انتقال دادند و با این کار ستون اصلی هویت دینی و سرمایه

افتخارآمیز شیعه را برپا داشتند.

این میراث ارزشمند در گذر زمان از آسیب‌ها و تهدیدها نیز برکنار نماند. پیدایش گروه‌هایی چون غالیان که به امامان علیهم السلام دروغ می‌بستند، اختلافات اصحاب امامان علیهم السلام و وجود دوره‌های تقیه در زمرة این آسیب‌ها بود.

این چنین شد که از دیرباز مسئله اعتبار حدیث و ملاک‌های آن از اهم موضوعات مورد بحث عالمان امامیه قرار گرفت.

آنچه امروز بر اهمیت این مباحث افزوده، رواج دیدگاه‌هایی است که با بزرگ‌نمایی مشکلات و آسیب‌ها در حوزه حدیث شیعه، فضای کلی حدیث امامیه را بی اعتبار جلوه می‌دهد و در نتیجه با فروکاستن از اهمیت معارف حدیث شیعه، آن را به یک سو می‌راند. طرفداران این دیدگاه‌ها بر آن اندکه مشکلات حدیث شیعه، به ویژه مسئله جعل و دس حدیث از سوی غالیان، چنان تأثیر چشمگیر و پایداری بر میراث حدیثی امامیه گذارده است که نمی‌توان به سادگی احادیث را - هر چند از جهت سند پر تکرار باشند - پذیرفت. برخی از اینان ادعای می‌کنند پیرو روش رایج «اعتبارستنجی راوی محور» هستند؛ اما بررسی‌ها نشان می‌دهد این تبعیت، جانبدارانه و هدفمند به کار گرفته شده و جز به صورت گزینشی به ویژگی‌های آن دیدگاه وفا نشده است.

اساساً این دیدگاه که ارزیابی اعتبار حدیث تنها بر ارزیابی سند، آن هم بر پایه توثیق و تضعیف‌های مندرج در نگاشته‌های رجالی، استوار گردد و عدم اثبات و ثابت هر یک از راویان حدیث، سبب ضعف حدیث شود و رواج را به گونه‌ای نامعتبر جلوه دهد، هرچند دیدگاهی مشهور است و رواج دارد، اما بر اساس تبع تاریخی نمی‌توان آن را دیدگاه عالمان متقدم امامیه در دوران پیش از تقسیم چهارگانه حدیث در مکتب حلّه شمرد و به آنان نسبت داد. قدمتاً در ارزیابی اعتبار حدیث، مسلک و مرامی دیگر داشته‌اند.

تدوین کتب رجالی در دوره زمانی قدما شکل گرفته است و ناگزیر برای دریافت روش ارزیابی اعتبار احادیث نزد آنان باید این کتاب‌ها را در محیط همان زمان و در چهارچوب‌های مدقّر مؤلفان آن‌ها بازخوانی و بازشناسی کرد، نه آن که اصطلاحات و تعبیر مورد استفاده آنان را با مبنایی که پس از آن‌ها از سوی مدرسهٔ حله تبیین شده، ساده‌انگارانه تطبیق داد.

این که چرا فهرست اسماء مصنّقی الشیعه اثر نجاشی را امروز بیشتر با نام رجال نجاشی می‌شناسیم و این که چرا فهرست شیخ طوسی بیش از رجال او مشتمل بر توثیقات و تضعیفات است، در شمار پرسش‌هایی است که باید به آن‌ها با دقّت تمام پاسخ گفت.

مکتوبی که پیش رو دارید تلاشی است برای ارائه منظومه‌ای سامان‌یافته در پاسخ به این مسائل در اعتبارسنگی حدیث امامیه.

اهم مطالب و مسائلی که در این کتاب به آن‌ها پرداخته شده عبارت اند از: تبیین جایگاه حدیث و اصالحت آن در کنار قرآن کریم، روش‌های به کار گرفته شده امامان شیعه علیهم السلام در برابر آسیب‌ها و مشکلات پیش‌گفته، منبع‌شناسی علم رجال شیعه، بازخوانی مفاهیم کلیدی علم رجال چون وثاقت، ضعف، غلو و عوامل و زمینه‌های پدیدآمدن هر یک از آن‌ها، توجه به نقش محوری تأییفات حدیثی و تفکیک میان نقش تبعی و استقلالی راویان، توجه به پدیده استثنای در روایت کتب حدیثی و نتایج آن.

پیام اصلی این کتاب بازشناسی پایه‌ها و مؤلفه‌های مبنای اعتبارسنگی «قرینه محور» در برایر مبنای اعتبارسنگی «راوی محور» کنونی است.

مسئله نقد محتوایی روایات راویان در عصر متقدمان و این پدیده بر ارزیابی روات و نیز دریافت ارتباط این مسئله با چگونگی شکل‌گیری مفهوم وثاقت و ضعف، به ویژه ضعف ناشی از نسبت غلو نزد رجالیان، از جمله مباحث مهمی است که نشان از اصالحت روش اعتبارسنگی

«قرینه محور» دارد.

همچنین تشکیل منظومه‌های حدیثی که یکدیگر را تأیید و تقویت می‌کنند و توجه به میراث حدیثی قابل تأییدی که از برخی روایان متهم و تضعیف شده در کتاب‌های معتبر حدیثی امامیه باقی مانده، از دیگر روش‌های اعتبارسنجی قرینه محور است که تفصیل آن‌ها در کتاب آمده است.

تلاش‌هایی از این نوع با هدف تبیین نحوه مواجهه درست و روا با میراث حدیثی امامیه، اهمیت مضاعفی در عرصه پژوهش دارد؛ چراکه آثار و ثمرات خود را در نوع و نحوه تعامل معرفتی و اعتقادی شیعه با حدیث، به خصوص در عصر پرسشگر کنونی، آشکار می‌سازد. بدیهی است در کنار سپاسگزاری از نویسنده متبع و محقق، نباید این کتاب را سخن آخر پنداشت و راه تکمیل و تحقیق بیشتر را همواره باید گشوده دید.

* * *

پیگیری و پشتیبانی همه جانبه از این کتاب پرارج، از بدو مراحل پژوهش و نگارش تا آماده‌سازی و چاپ، در مرکز فعالیت‌های معرفتی مؤسسه علمی فرهنگی امام‌هادی علیه السلام در شهر مقدس قم رقم خورده است. این مؤسسه در سال ۱۳۹۰ به همت و همفکری گروهی از دانش‌آموختگان و مدرّسان حوزه و دانشگاه و همراهی جمعی از دغدغه‌مندان و سابقه‌داران عرصه تربیت و آموزش تأسیس شده و هدف خود را تلاش برای ارتقای سطح علمی و اعتقادی جامعه فرهیختگان مکتب اهل بیت علیه السلام تعریف کرده است.

برگزاری نشست‌های علمی برای طلاب علوم دینی در چندین استان و همچنین اجرای دوره‌های بلندمدّت آموزشی برای طلاب حوزه علمیّة قم، برپایی دوره‌های دانش‌افرایی جهت معلمین و مدیران و پشتیبانی از

نشسته‌گران
کتابخانه
پشتیبانی

پژوهش‌های بنیادین در حوزه حدیث و عقاید، از جمله فعالیت‌های این مؤسسه است.

بهره‌مندی از حضور علمی و تجربیات آموزشی اساتید محقق و صاحب‌نظر و ارتباط با مراکز علمی و پژوهشی معتبر، فرصت ویژه‌ای برای پیگیری اهداف علمی و تربیتی در این مؤسسه فراهم کرده است.

از خداوند متعال می‌خواهیم که به یاری حضرت بقیة‌الله، امام زمان، صلوات‌الله‌علیه و عجل‌الله‌فرجه توفیق برداشت قدمی هر چند کوچک در مسیر خدمتگزاری به آستان آن حضرت نصیبمان فرماید.

در پایان ضمن دعا برای استمرار توفیقات مؤلف محترم، از همه کسانی که در به سامان رسیدن این کتاب همراهی و همکاری فرمودند، به ویژه از پیگیری‌های حجت‌الاسلام و المسلمين جناب آقای سید مصطفی میرلوحی ریاست هیئت مدیره مؤسسه امام هادی ع و نیز از مساعدت‌های جناب حجت‌الاسلام و المسلمين استاد دکتر احمد احمدی ریاست محترم سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت) و عضو شورای عالی انقلاب فرهنگی، سپاسگزاری می‌کنیم و برای همگی دوام توفیق مسئلت داریم.

وَآخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

دی ماه ۱۳۹۶

مؤسسه علمی فرهنگی امام هادی ع

آشنایی با مؤلف

جناب استاد سید علی رضا حسینی شیرازی، از اواخر سال ۱۳۶۲، تحصیلات حوزوی را در مدرسه علمیه آقاباباخان شیراز آغاز کرد و در سال ۱۳۶۶، برای ادامه تحصیل به قم مشرف شد. ایشان در درس خارج حضرات آیات میرزا جواد آقا تبریزی رهنگی و شیری زنجانی (حفظه الله) حاضر شد و هم‌زمان، به مطالعه مباحث پیراحدیثی پرداخت. بعدها از طریق آیت الله شیری زنجانی، زمینه آشنایی شان با دانشمندگرامی، حضرت حجت‌الاسلام و المسلمین سید محمدجواد شیری، فراهم شد. نتیجه این آشنایی، حضور در بخش رجال مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی در سال ۱۳۷۰ به عنوان مسئول گروه رجال و همکاری با حجت‌الاسلام سید محمدجواد شیری بود. یکی از رهایوردهای این همکاری، تولید نرم‌افزار درایة النور است.

چندی بعد، تحقیق و تصحیح بخش اسناد کتاب الکافی مرحوم کلینی، از سوی مؤسسه علمی-فرهنگی دارالحدیث، به ایشان واگذار شد. نگاهی به پانوشت‌های این کتاب که در پیوند با اسناد احادیث است، به روشنی نمایانگر ریزبینی‌ها و ژرف‌نگری‌های این دانشمندگران مایه است.

استاد سید علی رضا حسینی شیرازی، با کندوکاوهایی پُردامنه و موشکافانه در میراث حدیثی شیعه، بر این باورند که آن نگاه رجالی که اکنون در حوزه‌های اعتبار‌سنجی شیعه حاکم است، از واقعیت‌های حاکم

بر تاریخ حدیث شیعه و فرایند اعتبارسنجی آن، فاصله بسیاری دارد؛ نگاهی که در دمندانه باید گفت از کاستی‌ها و کمبودهایی رنج می‌بُرد! واقعیتی که ایجاب می‌کند بستر راستین اعتبارسنجی احادیث شیعه، از نو واکاوی و بازخوانی شود و تبیین درستی از آن ارائه گردد.

رهاید تلاش‌های ارزشمند استاد سید علی رضا حسینی، نشست‌های علمی، پایان‌نامه‌ها و مقالات پُرشماری در حوزه اعتبارسنجی احادیث شیعه است. برخی از آن‌ها را یاد می‌کنیم:

نشست‌های علمی

۱. مفهوم‌شناسی واژه‌های توصیفی.
۲. نگاه راهبردی اهل بیت علیهم السلام به حفظ و انتقال میراث حدیثی شیعه.
۳. رویکردهای رجالی در حوزه قم معاصر.
۴. مفهوم‌شناسی توثیق.
۵. بازخوانی راهکارهای برآورده از تعارض جرح و تعدیل.

مقالات

۱. «نرم‌افزار درایة النور، نقطه امید، ضرورت ارتقاء»، ره آورد سور، ش ۵، زمستان ۱۳۸۲.
۲. «ابراهیم بن حکم بن ظہیر»، مجله کتاب شیعه، ش ۲، پاییز و زمستان ۱۳۸۹.
۳. «ابراهیم بن ابی الکرام الجعفری»، مجله کتاب شیعه، ش ۳، بهار و تابستان ۱۳۹۰.
۴. «ابراهیم بن ابی حفصه»، مجله کتاب شیعه، ش ۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۰.
۵. «پژوهشی در مذهب غیاث بن کلوب البجلي»، مجله حدیث حوزه، ش ۳، پاییز و زمستان ۱۳۹۰.

۶. «زرارة بن أعين الشيباني، شبهات و ردود»، مجله کتاب شیعه، ش ۵، بهار و تابستان ۱۳۹۱.
۷. «نگاه حوزه بغداد به روایان و آرای رجالی مدرسه حدیثی قم»، مجله علوم حدیث، ش ۶۵، پاییز ۱۳۹۱.
۸. «بازخوانی سیره حدیثی محمدبن خالد برقی»، مجله پژوهش‌های قرآن و حدیث، ش ۷، پاییز و زمستان ۱۳۹۱.
۹. «نگاه راهبردی اهل بیت: در انتشار و پالایش حدیث شیعه و موانع آن»، مجله حدیث اندیشه، ش ۱۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۱.
۱۰. «ابن ولید و مستثنیات وی»، مجله حدیث پژوهی، ش ۹، بهار و تابستان ۱۳۹۲.
۱۱. «نقش باورهای کلامی در داوری‌های رجالی»، مجله معرفت کلامی، سال چهارم، ش ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۲.
۱۲. «جایگاه نقد محتوایی در اعتبار سنجی احادیث شیعه»، مجله پژوهش‌های قرآن و حدیث، ش ۱۰، بهار و تابستان ۱۳۹۳.
۱۳. «کیفیت ارتباط مشیخه فقیه با اسناد آن»، مجله حدیث اندیشه، ش ۹ و ۱۰، بهار و تابستان ۱۳۹۳.
۱۴. «بازشناسی منابع کلینی در تدوین کافی»، مجله حدیث پژوهی، ش ۱۱، بهار و تابستان ۱۳۹۳.
۱۵. «بازخوانی گزارش دس و تحریف غالیان در پرتو کارکرد فرهنگی نهاد امامت»، مجله امامت پژوهی، سال چهارم، ش ۱۵، پاییز ۱۳۹۳.
۱۶. «واکاوی مهم‌ترین معیار داوری رجالی در پرتو نگرش کلامی»، مجله امامت پژوهی، سال پنجم، ش ۱۷، بهار ۱۳۹۴.
۱۷. «نقش اسناد روایات در تمییز مشترکات و توحید مخلفات»، مجله کتاب قیم، ش ۱۳، پاییز و زمستان ۱۳۹۴.
- کتاب پیش رو را می‌توان چکیده‌ای از دیدگاه‌های ایشان در این حوزه‌ها دانست.

چرایی رویکرد به حدیث و بهره‌بری از آن در فرایند دستیابی به آموزه‌های دینی و چگونگی این رویکرد، دو پرسش همیشه همراهِ دین پژوهان‌اند؛ پرسش‌هایی که پیوندی تنگاتنگ و ناگستینی با یکدیگر داشته و در گذر تاریخ، پاسخ‌های متفاوتی دریافت کرده‌اند؛ پاسخ‌هایی که گاه، نه تنها به هیچ روی سرِ سازش با هم نداشته، که روی در روی هم ایستاده و تیغ بر یکدیگر کشیده‌اند؛ پاسخ‌هایی چون:

کنار گذاشتن یک باره حدیث و روی بر تافتن از آن؛ آن‌گونه که از سوی قرآن بسندگان فراز آمد؛

و یا دل سپردن به هر آنچه رنگ و بوی حدیث دارد؛ آن سان که به دسته‌ای از اخباریان نسبت داده شده است؛

و نیز راهکارِ بخش‌بندی احادیث به بخش‌های چهارگانه «صحیح»، «حسن»، «موثق» و «ضعیف» که سرنوشت حدیث را به شخصیت راویان آن، گرهی ناگشودنی می‌зд، بی‌آن‌که نگاهی ژرف و عمیق به پیشینه و بستر پیدایش حدیث و انتقال آن داشته باشد؛ پاسخی نوظهور که در نگاه توصیفی و راوی شناختی خویش، به منابعی تکیه کرد که بر پایه نگرشی دیگر سامان یافته بودند و برداشتی دگرگونه از برداشتِ این رویکرد نوین

داشتند؛ پاسخی که توان بازخوانی تاریخ و پیشینه حديث را از برخی حديث پژوهان و دین باوران ربود؛ پاسخی که می‌توان گفت برخی از حديث پژوهان، به تحقیق نه از زمان پیدایش آن آگاهاند و نه از خاستگاهش؛ پاسخی که گاه، پذیرندگان آن از فراهم آوردن پیش‌نیازهای بایسته‌پذیرش آن در فرایند رو به رو شدن با احادیث خودداری می‌کردند؛ پاسخی که به پیدایش کوشش‌های بسیاری برای برونو رفت از چالش‌های فراروی خود انجامید؛ کوشش‌هایی که به دلیل فقر تاریخی نگری و ناسازگاری با یکدیگر، دستاویز دگراندیشان و در کمین نشستگانی شد که به دنبال یافتن فرستی برای هجوم همه جانبه به پیکر حديث شیعه بودند؛ پاسخی که پیامد-هرچند ناخواسته- آن، بخشی از تاریخ و فرهنگ شیعی را به فضایی پر تردید و ابهام کشاند؛ فضایی که در پرتو آن بخشی از باورهای بنیادین شیعی یا دچار تردید و دودلی شد، و یا نمودی بر ساخته یافت؛ و پاسخی که خواسته یا ناخواسته، دسته یا دسته‌هایی از باورمندان به خویش را بدان سو برد که بی‌پروا، بر ساخته بودن بخش گسترده‌ای از آموزه‌های راه یافته به احادیث شیعی را فریاد کنند!

در این میان، نگاهی دوباره به حديث شیعه که سه پدیده بنیادین «چرا بی پیدایش و شکل‌گیری حديث در بستر جامعه اسلامی»، «مسیر انتقال و گذر حديث برای رسیدن به نسل‌های پسینی» و «شناخت سنجه یا سنجه‌های درستی آزمایی آن» را در خود جای داده باشد، بایسته می‌نمود؛ نگاهی که در درون خود بیش از هر چیز، به واقعیت‌های تاریخی نهفته در سه پدیده پیش‌گفته توجه کرده باشد؛ نگاهی که به دنبال شناخت فرایند درستی آزمایی حديث در عصر حضور و چگونگی ارتباط و پیوست آن با آگاهانیدنی‌های راه یافته به نگاشته‌های نخستین اعتبارسنجدی شیعی باشد؛ نگاهی که توان برقراری ارتباط با داده‌های نگاشته‌های اعتبارسنجدی و پیاده‌سازی آن در میراث حدیثی پیش روی را با نگاهی واقع‌بینانه داشته

باشد؛ و نگاهی که در به دست دادن قوانین حاکم بر فرایند اعتبارسنجدی حدیث شیعه، هیچ‌گاه مهم‌ترین ویژگی این پدیده، یعنی ماهیّت نوشتاری داشتن آن، را از یاد نبرده باشد.

آنچه در پی می‌آید، کوششی است برای برنمایاندن چنین نگاهی به حدیث شیعه و اعتبارسنجدی آن؛ کوششی که پیامد آن فراهم آمدن چهار بخش و سه ضمیمه شد.

در بخش نخست، نگاهی به چالش‌های فراروی حدیث در دوران معاصر داریم.

در دومین بخش، نگاهی گذرا به کهن‌ترین نگاشته‌های اعتبارسنجدی خواهیم انداخت تا در پرتو آن، نمایی واقع‌بینانه از آگاهانیدنی‌های موجود در این مجموعه و چگونگی کاربست آن‌ها به دست آوریم.

بخش سوم، با نگاهی به بنیادی ترین زیرساخت رویکرد به حدیث و در نظرداشت فرازوفرودهای رخ نموده در بستر جامعه پس از پیامبر ﷺ، در پی ریشه‌یابی تاریخی چرازی شکل‌گیری گونه داوری دانشیان دانشیان رجال و اعتبارسنجدی شیعه، یعنی داوری کردن راویان صاحب اثر، است. و چهارمین بخش، به بازخوانی واقعیّت‌های موجود در فرایند اعتبارسنجدی احادیث شیعه از عصر حضور تا زمان پیدایش کهن‌ترین نگاشته‌های رجالی و اعتبارسنجدی شیعی می‌پردازد.

از همین رو، بخش‌های چهارگانه را چنین نام‌گذاردهایم:

بخش یکم: حدیث و چالش‌های فراروی در دوران معاصر؛

بخش دوم: نگاشته‌های کهن اعتبارسنجدی و رجالی شیعی؛

بخش سوم: دانشیان رجال و داوری راویان صاحب اثر؛

بخش چهارم: واقعیّت‌های حاکم بر فرایند اعتبارسنجدی حدیث از عصر حضور تا زمان پیدایش نگاشته‌های اعتبارسنجدی.

در خور یادکرد است که سه بخش نخستین، به مثابة پیش‌زمینه ورود به

بخش چهارم‌اند؛ از این رو بخش چهارم، فربه‌تر از سه بخش پیشین است. در بخش ضمیمه‌ها، سه گفتار را جای داده‌ایم که به گونه‌ای پیامدهای عینی نگاه به تصویر کشیده شده در این نوشتارند.

در گفتار نخست با نگاهی تاریخی، نادرست بودن گزارش بر ساختن احادیث بسیار و درآمیختن آن با احادیث شیعی را برنمایانده‌ایم.

دومین گفتار را که در اصل، پیاده‌سازی یکی از بنیادی ترین فرازهای این نگاشته، یعنی «چیستی مفهوم ضعف»، است، به باور بدیر بودن آموزه‌های امامتی روایت شده سه نفر از راویان ضعیف کتاب الکافی، اختصاص داده‌ایم.

و در گفتار سوم، پدیده اختلاف دیدگاه دانشیان رجال درباره یک راوی یا «تعارض جرح و تعدیل» یا اگر خواسته باشیم دقیق‌تر سخن کنیم، «تعارض توثیق و تضعیف» و چگونگی رو به رو شدن با آن بر بایهٔ یافته‌های نوین را برنمایانده‌ایم.

بر پایهٔ آنچه گفته آمد، بر آن شدیم تا نوشتار حاضر را چنین نام نهیم: «اعتبار‌سنجی احادیث شیعه؛ زیرساخت‌ها، فرایندها، پیامدها».

سزاوار است در این فراز به دو نکته توجّه دهیم: نخست تعریف این نگاشته از اعتبار‌سنجی حدیث و دیگری اشاره‌ای گذرا به چگونگی رویکرد این پژوهش به تعاریف متداول در سخنان و نگاشته‌های حدیث پژوهان.

این نگاشته، اعتبار‌سنجی حدیث را چنین می‌شناساند: «پیمودن فرایندی که پیامد آن، پذیرش درون‌مایه‌های راه یافته به احادیث به عنوان آموزه‌های دینی، یا تردید در پذیرش آن‌ها، و یا حکم به نادرست بودن یا بر ساخته بودن آن‌هاست».

به دلیل کوشش در به دست آوردن و به دست دادن نگاهی تاریخی به فرایند اعتبار‌سنجی احادیث، بر آن بوده‌ایم که در سرتاسر نوشتار، از

فروافتادن در گردداب تعریف‌ها و گفت‌وشنودهای پردامنه پیرامون آن، خودداری کنیم.

شاید بتوان گفت یکی از ویژگی‌های این پژوهش، تکیه بر داده‌های راه یافته به کهن ترین نگاشته‌های اعتبارسنجی و نگاشته‌های حدیثی شیعه و فراز آوردن نمونه‌هایی است که در تحلیل پیشینه حدیث شیعه و شناخت فرایند اعتبارسنجی آن، بهترین یاور حدیث پژوهان است. از همین روست که در جای جای آن، شاهد حضور چشمگیر متن احادیث، گزارش‌های نگاشته‌های اعتبارسنجی و داوری‌های دانشیان رجال هستیم.

امید آن که این پژوهش، گامی هرچند کوتاه باشد در بازنگری به احادیث شیعه و زدودن پیرایه‌ها و ابهاماتی که در گذر زمان بر چهره تابناک آن نشسته است و چون توشه و اندوخته‌ای، کمک‌رسان این کمترین در «**يَقِيمُ لَا يَتَّقُّعُ مَالٌ وَ لَا يَبْتُؤُنُ**» باشد.

و در نهایت از باب سپاس و شکرگزاری؛ کمترینی چون من، هیچ‌گاه و به هیچ روی از عهد و شکر خدای برخواهد آمد؛ اما نادیده گرفتن زحمات عزیزانی که در طول این مسیر یار و همراه بنده بودند، بسی ناسپاسی است. از برادران دلسوز و پیگیرم آقایان علیرضا مهدوی مدیر محترم و مهدی مهدوی قائم مقام مؤسسه امام هادی علیهم السلام زمینه تدوین این مکتوب را فراهم آوردند و از سرور عزیز حضرت مستطاب جناب آقای میرلوحی و همچنین آقای دکتر احمدی مدیریت محترم انتشارات سمت که به عنایت ایشان نشر این مکتوب به تحقیق رسید بسیار سپاسگزارم؛ بی‌گمان اگر نبود همراهی گام به گام دوست و برادر ارجمند، جناب آقای طاهر عزیزوکیلی، این نوشته به فرجام نمی‌رسید.

سید علی‌رضا حسینی شیدازی

پنجم رمضان المبارک ۱۴۲۷

قم مقدس

بخش یکم

حدیث و چالش های

فراروی در دوران معاصر

۱. حدیث، ابزار انتقال آموزه‌ها

از همان روزهای نخستین پیدایش دین اسلام و برانگیخته شدن پیامبر اکرم ﷺ، ابزاری به عنوان انتقال‌دهنده آموزه‌های دینی در بستر جامعه ایمانی وجود داشته که عهده‌دار گسترش و بسط معارف به جای جای قلمرو اسلامی بوده است؛ چیزی که از آن به «حدیث» تعبیر می‌شود.

از سویی دیگر، در آموزه‌های راه‌یافته به احادیث شیعی، جایگاهی بس والا برای اهل بیت ﷺ به عنوان ادامه‌دهنگان مسیر هدایت پس از وجود مبارک رسول الله ﷺ ترسیم شده است؛ تا آنجاکه هیچ چیز دیگری نمی‌تواند جایگزین این جایگاه که از آن به «نهاد امامت» تعبیر می‌کنیم، شود. «حدیث ثقلین» که از سوی پیامبر اکرم ﷺ و در مناسبت‌های گوناگون ایراد شده، گویای نقش بی‌بدیل این نهاد مقدس است.^۱

در ادامه و از نگاه قرآن خواهیم دید که در بهره‌برداری از داده‌های

۱. برای نمونه بنگرید به: صقار، بصائر الدرجات، ۴۱۲/۱-۴۱۴؛ کلینی، الكافی، ۲۵/۲ و صدوق، الأمالی، ص ۴۱۵؛ مفید، الأمالی، ص ۱۳۵؛ طوسی، الأمالی، ص ۱۶۲، ۲۵۵ و ۵۴۸.

هدايتی قرآن و دستیابی به آموزه‌های دینی، نه تنها نمی‌توان از سخنان اهل بیت علیهم السلام روی برگرفت، که دست یازیدن به آن، از بنیادین ترین باورهای قرآنی و دین‌شناختی است؛ حقیقتی که بی‌آن، اصل قرآن باوری، بهره‌گیری از آموزه‌های هدايتی نهفته در قرآن و نیز دین مداری، با تردید و ابهام جدی روبه‌روست؛ چه این‌که «أَنَّ الْقُرْآنَ لَا يَكُونُ حُجَّةً إِلَّا بِقِيمٍ»^۱ حقیقتی که در پرتو آن می‌توان به جایگاه بلند و بی‌مانند حدیث در گسترش فرهنگ دینی، نگاهی دوباره و همراه با درنگ و وزرفاندیشی داشت.^۲

اما چالشی که از دیرباز، در برابر دین پژوهان قرار داشته آن است که بدانند اعتبار این ابزار تاکجاست؟ آیا می‌توان با اطمینان خاطر، احادیث منسوب به پیشوایان دین را دربردارنده آموزه‌های دینی دانست؟ آیا می‌شود تمامی آن‌ها را واگویه گرست^۳ – به معنای عام آن – شمرد؟

۲. تعریف دانش رجال

برای پاسخ به این پرسش‌ها، حدیث پژوهان، دانش رجال را بنا نهادند. ما را سر آن نیست که در فراز و فرود اختلاف دیدگاه‌ها در تعریف دانش رجال، گرفتار شویم؛ از این‌رو به تعریفی اجمالی بسته می‌کنیم و می‌گوییم: دانش رجال، عهده‌دار بررسی ویژگی‌های تأثیرگذار در پذیرش یا ناپذیرش احادیث راویان است.

-
۱. کلینی، الکافی، ۱/۴۶۳ و ۴۱۲.
 ۲. در ادامه و در بحثی زیر عنوان «همگام با قرآن در بی‌ریزی طرحی فرآگیر برای هدايت نسل‌های پس از پیامبر علیهم السلام» به تفصیل در این باره سخن می‌کنیم.
 ۳. اندیشمندان امامی، سنت را عبارت از قول، فعل و تقریر معصوم دانسته‌اند.

۳. انگاره‌های گوناگون در دانش رجال

بر پایه نگاه کنونی و حاکم در دانش رجال، مهم‌ترین راه دستیابی به ویژگی‌های راویان، بررسی داده‌های نهفته در نگاشته‌های رجالی است. به گاه رویارویی با کتاب‌های رجالی و راویان یاد شده در آن‌ها، فارغ از واقعیات موجود، می‌توان انگاره‌های گوناگونی را در نظر گرفت:

۱- توثیق تمامی راویان

می‌توان تصور کرد تمامی راویان در کتاب‌های رجالی یاد شده و همگی آن‌ها نیز توثیق شده باشند؛ به عبارت دیگر، درباره تمامی راویان موجود در کتاب‌های حدیثی شیعه، داده‌های تفصیلی وجود داشته و همگان نیز توثیق شده باشند. ناگفته پیداست که این انگاره، بسیار مطلوب و خواستنی است؛ ولی آشکارا برخلاف حقیقت و واقعیت است!

۲- تضعیف تمامی راویان

انگاشتنی است که تمامی راویان در کتاب‌های رجالی شمارش شده و همگی آن‌ها نیز تضعیف شده باشند؛ به عبارت دیگر، درباره تمامی راویان موجود در کتاب‌های حدیثی شیعه، داده‌های تفصیلی وجود داشته و همگان نیز تضعیف شده باشند. این فرض نیز چون فرض پیشین، بی‌گفت‌وگو با محتوای کتاب‌های رجالی ناسازگار است.

۳- توثیق برخی راویان و تضعیف گروهی دیگر

یعنی تمامی راویان شیعی، در کتاب‌های رجال یاد شده باشند؛ آن‌گونه که گروهی توثیق و گروهی نیز تضعیف شده باشند؛ ولی توثیق و تضعیف هر دو گروه، اجتماعی باشد و در این باره میان دانشمندان رجالی، هیچ اختلاف نباشد.

۴. چالش‌های پیش روی حدیث

اکنون پرسش این است که با چشم پوشی از این سه انگاره یاد شده، درباره راویان بر شمرده شده در کتاب‌های رجالی با چه واقعیاتی رویاروییم؟ این واقعیات چه نیازهایی را سبب می‌شوند؟ و این نیازها چه پرسننهایی را دنبال می‌آورند؟

حقیقت آن است که در دانش رجال با هیچ یک از سه انگاره پیش‌گفته رو به رو نیستیم! چرا که قدر مشترک آن سه فرض این است که درباره تمامی راویان از یک سو داده‌های تفصیلی وجود داشته باشد و از سوی دیگر، پیرامون توثیق یا تضعیف ایشان، هیچ اختلافی میان دانشمندان رجال وجود نداشته باشد؛ حال آن‌که واقع برخلاف این است.

برای پاسخ به پرسش‌های پیش‌گفته، باید سختی‌ها و موانع پیش روی حدیث را بررسیم و این که چه و چه‌ها دریافت اطمینان‌آور آن را با چالش رویارو می‌سازند. می‌توان مهم‌ترین این سختی‌ها و موانع در اعتبارستنجی حدیث را این‌گونه بر شمرد:

۱- وجود پُرشمار راویان متهم به ضعف، کذب، وضع و جعل در میراث

حدیثی شیعه

اگر به میراث حدیثی شیعه، حتی معتبرترینشان، بنگریم و داده‌های پیرامون راویان را از نخستین منابع رجالی شیعه برگیریم، خواهیم دید که در میان راویان موجود در اسناد روایات، راویان ضعیف، کذاب، وضع و جاعل فراوانی داریم که برخی از قضا پُر روایه‌اند! راویانی چون سهل بن زیاد آدمی^۱،

۱. وی در سند ۲۵۶۷ روایت از کتب اربعه قرار دارد. نجاشی و ابن‌غضائیری او را تضعیف کردند:

سهل بن زیاد أبوسعید الادمی الرازی. کان ضعیفًا فی الحديث. غیر معتمد فیه؛ و کان لله

